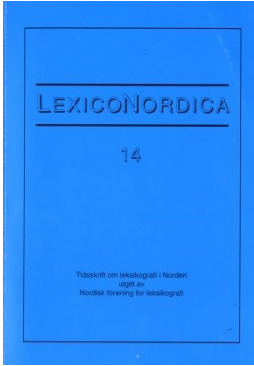

LexicoNordica

Titel:	<i>Ordbog, leksikon eller encyklopædi?</i> Et koncept for et dansk opslagsværk	
Forfatter:	Ken Farø og Adam Hyllested	
Kilde:	LexicoNordica 14, 2007, s. 107-124	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive	

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Ken Farø og Adam Hyllested

Ordbog, leksikon eller encyklopædi? **Et koncept for et dansk lingvistisk opslagsværk**

We present a concept for a linguistic reference work, Dansk Lingvistisk Leksikon (DLL). It is a product of recent metalexigraphic conquests concerning dictionary functions. DLL is presented as a polyfunctional work of reference where the borders between commonly known genre divisions are crossed deliberately in order to comply with multifarious user needs. DLL's genuine purpose is to help the users familiarize themselves with and communicate within the field of linguistics. Comprehensiveness is given a higher priority than knowledge-in-depth: DLL will cover both primary linguistic disciplines and adjacent areas, there will be numerous cross-references and references to scholarly literature, and not so traditional headwords such as abbreviations and institutions will be included. DLL will have both a bilingual and a proscriptive dimension by criticizing inadequate terms and recommending new ones. Whenever new terms or new viewpoints are presented, this will be highlighted in order to support the reading and cognitive functions.

Indledning

Sprogvidenskaben er i udpræget grad en begrebsvidenskab. Den er formentlig blandt de discipliner, som genererer flest termer. Det beklages af nogle, mens andre har indset, at der ikke er nogen vej uden om begrebsdannelsen, fordi man ellers ikke kan se genstanden, sproget, for bare træer. Termer synliggør de stærkt abstrakte kategorier, lingvistikken arbejder med. Vi hører til dem, der mener, at begreber og termer transporterer viden og er økonomiske og præcise, i hvert fald hvis de anvendes hensigtsmæssigt. Men der mangler orden i dem og samtidig en fornuftig tilgængelighed for potentielle brugere og aftagere af dem.

På dansk er situationen for den lingvistiske fagleksikografi temmelig fortvivlende. Der findes næsten ingen sprogvidenskabelige opslagsværker, og de par stykker, der rent faktisk eksisterer, er både håbløst utilstrækkelige og ufunktionelle – det vil vi senere begrunde lidt nærmere. Der er brug for et godt dansksproget lingvistisk opslagsværk, et arbejde, vi har påbegyndt. Vi har foreløbig givet det planlagte opslagsværk arbejdstitlen *DLL*, som står for *Dansk Lingvistisk Leksikon*. At genrebetegnelsen ”leksikon” imidlertid ikke skal tages så bogstaveligt, vil være en vigtig pointe ved denne artikel.

Leksikografien er efterhånden blevet en så elaboreret videnskab (jf. Tarp 2006¹), at et sådant værk kræver omfattende leksikografiske overvejelser. Et opslagsværk er et komplekst informationsværktøj, der skal løse klart definerede behov for brugeren, ikke bare udgøre en liste over termer, man lige er faldet over og derfor ønsker at publicere. Vi vil derfor her skitsere vores metaleksikografiske overvejelser over det planlagte sprogvidenskabelige opslagsværk. De problemer og spørgsmål, vi konkret står over for, vil desuden danne baggrund og eksempelmateriale for mere almene refleksioner.

Lingvistik og leksikografi – lingvistik som leksikografisk genstand

I de senere år er grænsen mellem lingvistikken og leksikografien blevet tematiseret indgående i den metaleksikografiske diskussion. Det er frem for alt blevet slået fast, at leksikografien er en videnskab i sin egen ret og med sine egne teorier, og ikke en gren af lingvistikken eller slet og ret anvendt lingvistik (jf. Tarp 2006). I vores projekt er der derfor en klar arbejdsdeling mellem det lingvistiske og det leksikografiske element: Lingvistikken er *genstanden*, som skal behandles, og leksikografien er *metoden* til at bringe brugerne nærmere denne genstand.

Hvis man vil udarbejde et lingvistisk opslagsværk, er man nødt til at være både lingvist og leksikograf. Derfor består den ledende redaktion af to lingvister med ret forskellige profiler og med omfattende praktisk-teoretiske leksikografiske erfaringer.

Sproglige versus encyklopædiske oplysninger

Projektet falder utvetydigt inden for fagleksikografien (Bergenholtz et al. 1994; Roelcke 1999). Det får konsekvenser for den redaktionelle organisering, for vi kan og ønsker ikke at skrive alt selv.

I traditionel leksikografi skelner man nøje mellem sproglige og encyklopædiske oplysninger (jf. Svensén 2004:353ff.). Man inddeler tilsvarende opslagsværker i ordbøger, leksika og encyklopædier. Men den nyere leksikografiske forskning er gået lidt væk fra denne rigide skelnen, dels fordi den ikke dækker virkeligheden helt (jf. op.cit.: 4ff.), dels fordi den måske heller ikke altid er hensigtsmæssig.

¹ Se også anmeldelsen af denne disputats andetsteds i dette nummer af *Lexico-Nordica*.

Vi anerkender dog, at det giver en vis mening at skelne mellem sproglige og encyklopædiske *elementer*. Det gør Svensén (2004:354) med sin såkaldte ”encyklopæditetsgrad”, hvor der arbejdes med en prototypikalitetstilgang. På den måde bliver det encyklopædiske og det sproglige poler på en ideel akse. Men det må ikke føre til, at man ud fra en kunstig genreopdeling bandlyser det encyklopædiske fra ordbøgerne og de sproglige oplysninger fra leksika og encyklopædier.

Såkaldte ”encyklopædiske ordbøger”, der behandler både verden uden for sproget og sprogets egne strukturer, er kendt i metaleksikografien (Hupka 1989). Opslagsværker som *Der Sprach-Brockhaus* og Larousses *Dictionnaire Encyclopédique* er gode eksempler på sådanne al-ordbøger (jf. Bergenholtz et al. 1994; Nielsen 1994). En dansk ordbog, som i høj grad blander det sproglige og det encyklopædiske element, er *Ømålsordbogen*, som beskrevet af hhv. Gudiksen (2006) og Hovmark (2006). Der er både historiske og faglige grunde til, at de danske ø-dialekters ordforråd ikke kan beskrives, uden at man samtidig beskriver den verden, sproget er indlejret i.

DLL er selv et godt eksempel på, at et opslagsværk ikke behøver at begrænse sig til det ene eller det andet. Som det fremhæves i Bergenholtz et al. (1994), kan det fx af hensyn til receptionsfunktionen være hensigtsmæssigt at medtage lingvistiske henvisningslemmata som *korpora* og *lemmata*, der ikke er regelmæssigt bøjede pluralisformer af grundordene *korpus* og *lemma*. Men også hensynet til produktionsfunktionen tilgodeses, hvis man giver bøjningsformer og genus af opslagsord, fx *korpus*, *korpus(s)et*, *korpus(s)er*, *korpus(s)erne* – med tilføjelsen, at *korpora* ganske vist ikke er godkendt af Dansk Sprognævn, men at formen er fagligt særdeles udbredt. Vi har derfor ikke i sinde at følge den tendens, Svensén (2004:6) anfører er typisk for fagleksikografi, nemlig at den kun i lille udstrækning giver sproglige oplysninger – tendensen gælder i øvrigt i høj grad også for de lingvistiske opslagsværker, vi har undersøgt (se nedenfor).

I DLL vil der blive givet bl.a. bøjningsoplysninger, synonymer, proskription, alternative termforslag og fremmedsprogede ækvivalenter. De vil blive givet i et omfang, som tager hensyn til de påtænkte brugeres antagede opslagsbehov, snarere end ud fra en skelnen mellem encyklopædiske og sproglige oplysninger.

”Monolingval” vs. ”bilingval”

I visse tilfælde kan det – også i et primært monolingvalt opslagsværk som DLL – være hensigtsmæssigt med fremmedsprogede ækvivalenter. Vi vil bringe dem på engelsk og tysk (og i særligt oplagte tilfælde desuden på andre sprog), når de er (relativt) uigennemsigtige, (fx *clause* og *Satz* under *sætning*, *glottal stop*, *closure* og *Knacklaut* under *stød*, *compound* under *kompositum*). Disse oplysninger understøtter nemlig *indlæringsfunktionen*, jf.:

kompositum (<i>sammensætning</i>) (eng. <i>compound</i>): [...] stød (eng. <i>glottal stop</i> , <i>closure</i> ; ty. <i>Knacklaut</i>): [...] sætning (eng. <i>clause</i> ; ty. <i>Satz</i>): [...] sprogforbund (eng. <i>linguistic area</i> ; ty. <i>Sprachbund</i>): [...] aflyd (eng. <i>ablaut</i> (om indoeuropæisk) el. <i>apophony</i> (også generelt) el. <i>vowel gradation</i> (generelt); ty. <i>Ablaut</i> ; fr. <i>apophonie</i>): [...] datalingvistik (eng. <i>computational linguistics</i>): [...]
--

FIGUR 1: Eksempler på fremmedsprogede ækvivalenter i DLL

Derimod medtager vi kun fremmedsprogede termer som selvstændige lemmata, hvis de bruges med en vis hyppighed i dansk, fx *foreign accent syndrome*, *innateness* og *grounding*. Det er i øvrigt opslagsord, vi generelt tilbyder danske alternativer til.

Klare tilfælde: <i>foreign accent syndrome</i> , <i>grounding</i> , <i>innateness</i> , <i>lavender linguistics</i> , <i>Verschärfung</i> , <i>langue-parole</i> , <i>liaison</i> Grænsetilfælde: <i>pidgin</i> , <i>hacek</i> , <i>ogonek</i> , <i>bahuvrihi</i> , <i>nomen rei actae</i> , <i>allegro</i>
--

FIGUR 2: Eksempler på fremmede lemmata

Kritik af eksisterende værker

Vi vil nu se på baggrunden for, hvorfor vi overhovedet er gået i gang med et dansksproget lingvistisk opslagsværk. Det skyldes, at den nuværende leksikografiske situation på området langt fra er tilfredsstillende. Vi vil først se kritisk på danske opslagsværker, dernæst vil vi overveje udenlandske inspirationskilder.

699

Opslagsværket ”699 varme termer” er det mest oplagte udgangspunkt for kritikken. For her har vi faktisk det eneste dansksprogede opslagsværk i bogform, som behandler lingvistiske termer. Men værket er behæftet med talrige problemer. For det første er mange af de termer, der kan slås op, slet ikke lingvistiske, men snarere litteraturvidenskabelige (*flashback*, *genre*, *skønlitteratur*, *indre syn*, *litteratur*). For det andet dækker værket langt fra alle lingvistiske discipliner. For det tredje er der væsentlige mangler ved de artikler, der rent faktisk optræder i bogen. Vi udvælger her to eksempler:

Artiklen *homonymi* er, jf. fig. 3 nedenfor, både lingvistisk og leksikografisk uhensigtsmæssig og slet ikke fyldestgørende. For det første gives tilsyneladende en almensproglig ækvivalent, *enslyd*, som ikke kan slås op andetsteds i ordbogen. Det er nok også meget godt. For dels dækker den ikke bredden i *homonymi*, som jo omfatter både *homografi* og *homofoni*, som 699 slet ikke nævner. Derimod kan ”ens lyd” kun gå på *homofoni*. Dels er *enslyd* ingen lingvistisk betegnelse, hverken fagligt, semifagligt eller almensprogligt (se nedenfor). Det forhindrer selvfølgelig ikke, at det kunne blive et dansk erstatningsord for eller et almensprogligt supplement til *homofon*, ligesom *selvlyd* for *vokal*. Men havde 699 haft proskriptive ambitioner i stil med DLL, måtte den gøre eksplicit opmærksom på det.

homonymi

enslyd, det forhold at flere ordindhold har samme udtryk; flertydighed hvor et ordudtryk (eller en morf) kan have forskellige ikke-beslægtede betydninger (betydninger uden fælles semer) i forskellige sammenhænge. Eksempler: udtrykket *skrå* kan betyde ’i en retning mellem på langs og på tværs’, eller ’tyggetobak’ eller ’lavsregler’. Disse betydninger har ingen fælles semer og kan derfor ikke opfattes som polysemi. *I* kan betyde ’på stedet hvor’ og ’jer’. Morfen *-er* kan betyde ’nutid’ i *spiser* og ’en der gør det (agent)’ i en *bager*; betydningerne har ingen fælles semer og er derfor ikke polyseme.

FIGUR 3: Artiklen *homonymi* i 699

Også opslaget *lingvistik* i 699 er problemfyldt. Det er næsten udelukkende disciplin-opremsende og tager ikke højde for, at der for mange lingvister er et hierarki i sprogvidenskaben mellem de lingvistiske deldiscipliner. Mange taler om lingvistik i snæver og i bred forstand, nemlig om systemlingvistik versus resten. At 699 måske ikke er enig i dette skel, ændrer ikke ved, at det deskriptivt er en gængs skelnen, som man

bør gøre opmærksom på. Herefter kan man jo så kritisere den, hvis man ønsker det, men man bør ikke fortie den.

Bortset fra **699** samt naturligvis almene leksika og encyklopædier er man henvist til internettet for at hente encyklopædisk information om lingvistiske emner på dansk. Men også her er det sparsomt med opslagsværker: Vi har kigget på John Madsens *Grammatik- og Sprogleksikon (GSL)* og den lingvistiske del af den danske version af Wikipedia (www.wikipedia.dk). Også disse opslagsværker er mangelfulde:

GSL mangler eksempelvis opslag som *ækvivalent*, *fon*, *pluricentrisme*, *leksikografi* og *leksikologi*. Forkortelser medtages ikke; der mangler sproglig forbindelse mellem på den ene side afledningsformer og komposita og på den anden side de grundopslagsord, de er en del af. Navne på institutioner mangler; mange gange giver opslagsværket blot et simpelt synonym som forklaring (fx *limitativ*: ”begrænsende”), og endelig er værket generelt for lakonisk tenderende det uforståelige: *Idiomer* er fx blot ”udtryk med en speciel betydning” (?!); *fonemer* er bare ”mindste betydningsadskillende enheder” uden yderligere forklaring; *futurum* og *fremtid* problematiseres ikke som grammatisk kategori på dansk, det bliver derfor uklart, om der er tale om en funktionel eller en ren indholdskategori.

Wikipedia.dk er et netbaseret opslagsværk, som kalder sig selv en ”encyklopædi”. Og det er klart, at det som sine søsteropslagsværker på andre sprog er i stadig udvikling. Men den danske del er langt fra et i denne sammenhæng brugbart niveau (januar 2007); det indeholder fx ikke opslag som *kortform*, *sprogholdninger* og *varietet*. I opslaget *sprogvidenskab* nævnes det, at ”Sprogforskningen stiller sig spørgsmålet: hvad er det, der gør et sprog brugbart og forståeligt, og hvad betyder det for samfundet?”. Længere nede i artiklen nævnes imidlertid discipliner inden for sprogvidenskaben, der beskæftiger sig med helt andre spørgsmål. Artiklen bærer således tydeligt præg af, at forskellige forfattere har skrevet forskellige dele af artiklen, uden at den har undergået tilstrækkelig efterredigering. Det er i øvrigt et generelt træk ved Wikipedia².

Vi skal for en ordens skyld nævne et opslagsværk, som er udgået fra Dansk Sprognævn, nemlig *Grammatisk Talt*, redigeret af Henrik Gal-

² Jf. det norske bidrag om Wikipedia andetsteds i dette nummer af LexicoNordica.

berg Jacobsen. Her er der tale om en næsten rent proskriberende termliste, som på ingen måde kan gøre det ud for et leksikon. Men det er klart, at DLL kan gøre brug af listen i forbindelse med sin egen proskriptionsfunktion. Den vender vi tilbage til.

Almene leksika og encyklopædier som **SDE** indeholder i sagens natur også en mængde information om sprog og lingvistik, men de indgår i en anden sammenhæng. Kritik af disse værkers anvendelighed som ”lingvistisk opslagsværk” vil derfor ikke nødvendigvis være en kritik af værket på dets egne præmisser.

Overvejende positive forbilleder

Vi har også set på udenlandske opslagsværker, primært engelsk- og tysksprogede. De udviser en række positive træk, der i højere grad gør dem til forbilleder for DLL end de få danske:

EDLL er et etbindsværk med korte artikler, der som oftest består af en tilfredsstillende definition og en efterfølgende klarificering af den. Der er mange grammatiske, fonologiske og semantisk-pragmatiske opslag, men i øvrigt en stor faglig bredde med fokus på emner, der også rækker ud over det rent lingvistiske, bl.a. tabusprog (*profanity, blasphemy, avoidance languages, expletive*), undervisningsmetoder, ordlege og dechifrering (*silent way, ludic language, crossword, cryptic clue, steganography*), sprogvanskeligheder (*lisp, dysarthria, language pathology, mutism*), skriftsnit og typografi (*leading, punctuation, stenotypy*), sprogfilosofi (*logocentrism*) og stilfigurer (*litotes*). Herudover medtager den såvel sprognavne (glottonymer; fx *standard English*), navne på sprogfamilier som artikler om den sproglige situation i de enkelte af verdens lande. Disse artikler har som regel ikke anden egentlig lingvistisk information end sprogets slægtskab, men fortæller om kilder til sprogets historie, dets sociolingvistiske situation og det anvendte skriftsystem.

ELL er et stort værk i 10 bind, hvoraf det sidste udgøres af et glossar med definitions- og henvisningsartikler (ikke nødvendigvis lemmata) samt et register. Det er derfor ikke nødvendigt med mange små opslag. Her er mange ”succesopslag” – dvs. at man ofte finder, hvad man leder efter, selv i tvivlstilfælde, og lidt til –, især inden for bestemte områder som forskningshistorie, discipliner og deldiscipliner (fx *Urban Dialectology*). Værket er desuden i ekstrem grad ”encyklopædisk” i ordets ene

betydning, derved at det har mange uventede tematiske opslag (*Variables, Individual, in Language Learning: Classroom Implications* og *Translating Exotic Texts into English*) samt artikler om den sproglige situation i verdens lande (fx *Vatican City: Language Situation* på en halv side). Herudover har den lange biografier (fx *Uldall, Hans Jørgen* på over en halv side) og fyldige bibliografiske oplysninger efter hver artikel.

IEL er et firbindsværk med en stor mængde encyklopædisk information og et ”encyklopædisk” udvalg af lemmata. Blandt fokusområderne er: sprogfamilier/sproglægtskab (fx *Wissel Lakes-Kemandoga Languages*), store og kendte enkeltsprog (fx *Spanish, Sumerian*), sproglige discipliner og modeller (fx *sociology of language, word-and-paradigm model*) og emneområder inden for disciplinerne (fx *word order*). Blandt fordelene er en faglig bredde med berøring til bl.a. filologien (fx *stylistic reconstruction, stylistic rules*), bibliografier efter hvert opslag og et 75 siders glossar med definitions- og henvisningsartikler om termer brugt i bogen (som ikke alle er lemmata) samt en slægtskabsmæssig inddeling af verdens sprog og et register.

BUSSMANN er et etbindsværk af ”encyklopædisk” art, hvor korte opslag veksler med længere uventede opslag (fx *Philosophie der Idealen Sprachen*). Her er en forskningshistorisk tyngde i lemmaudvalget (fx *Gradpartikel, Organmodell der Sprache*), og værket medtager i øvrigt konkretsproglige termer (fx *Gräzismus, Erste Lautverschiebung*) samt glottonymer og sproggrupper (*Gälisch, Interlingua, Finno-Ugrisch, Südamerikanische Sprachen*). Henvisningsapparatet er overordentlig fyldigt (ved *Formale Logik* er det fx omtrent så langt som selve artiklen). Forskeres navne angives med kapitæler samtidig med henvisningsåret, hvilket gør dem meget synlige i teksten.

MLS er ligeledes i ét bind, men knap så forskningshistorisk anlagt som Bußmann; den har flere alment-metodiske termer, knap så mange flerordsforbindelser. Dog er der lange glottonymiske artikler (fx *Québec-französisch, Neutestamentliches Griechisch*), forholdsvis lange artikler om skriftsystemer og skriftsnit (fx *Quadratschrift, Kalligraphie, Antiqua*) samt artikulatorisk fonetik (*Atmung, Atemvolumen*). Opslagssuccessen, altså graden af tilfælde, hvor man rent faktisk finder det søgte, overskrides endog med formentlig helt uventede opslag som *Esperanto-Bewegung, Handschriftenkunde, Itoloromania, Personaldeixis, Jotazismus* og *Reziprokverb*. I øvrigt har værket mange ekstralingvistiske

opslag (fx *Quellenkunde*, *Regel*, *Wissen*) og er rigt suppleret med illustrationer i form af kort, bokse, tabeller og anden grafik.

Wikipedia.org er i mindre grad et forbillede (januar 2007). Blandt de mange svagheder kan nævnes:

- Ingen sikring af ligelig behandling af delområder på samme niveau
- Ingen sikring mod korrekt, men tendentiøs fremstilling, især hvad angår vægtning
- Det er ofte ikke præciseret, hvem de ”nogle” er, der mener noget – aktuelle teorier mangler ofte kildeangivelse
- Private teorier fremstilles undertiden som *communis opinio* (jf. fig. 4)
- Henvisningsapparatet er i sagens natur godt, men her er ofte så mange ”succesopslag”, at der ikke henvises til dem alle
- Værket er ikke autoritativt

En fordel ved Wikipedia er dog, at værket angiver termer, der ikke har fået nogen artikel, men som burde have det, med rødt; det fremmer overblikket over terminologien.

Et eksempel på en problematisk artikel i Wikipedia er denne:

Proto-Indo-European language
 ”However, by means of internal reconstruction and morphological (re-)analysis of the reconstructed, seemingly most ancient PIE word forms, it has recently been shown to be very probable that at a more distant stage PIE (Early PIE) may have been a root-inflected language, as was Proto-Semitic. As a consequence, it seems to be highly probable that PIE once was of the root-and-pattern morphological type.[2]”

[2] henviser til Pooth, Roland A. (2004): ”*Ablaut und autosegmentale Morphologie: Theorie der uridg. Wurzelflexion*”, in: *Indogermanistik, Germanistik, Linguistik*, Akten der Arbeitstagung der Indogermanischen Gesellschaft, Jena, 18.–20.09.2002. Ed. by M. Kozińska, R. Lühr, S. Zeilfelder. Hamburg, pp. 401–471 (ISBN 3-8300-1464-3).

FIGUR 4: Eksempel på problematisk *Wikipedia*-artikel

Dette er imidlertid hans egen teori, der så vidt vides ikke deles af nogen autoriteter på området (endnu).

Konklusioner af research

På baggrund af vores undersøgelser af eksisterende lingvistiske opslagsværker kan vi konkludere følgende: Situationen, hvad angår dansksprogede værker, er særdeles utilfredsstillende. Samtidig åbner den for en yderligere overvejelse: Man er som lingvistik-leksikograf nødt til at overveje, om ikke værket bør være stærkt polyfunktionelt (jf. Bergenholtz 1997), når nu der stort set ikke udgives sprogvidenskabelige opslagsværker i Danmark? Det har vi besluttet os for at satse på, hvad der selvfølgelig er med til at gøre opgaven langt mere kompleks, end hvis der var færre hensyn at tage.

Lad os nu se nærmere på, hvilke funktionaliteter DLL skal opfylde, på nogle konkrete artikeleksempler og på sammenhængen mellem opslagsværkets forskellige dele.

DLL's grundlæggende interesser og mål

Vi vil prøve at beskrive vores egne interesser i projektet og de funktionaliteter, værktøjet skal opfylde. DLL har to grundlæggende *interesser*, som ikke skal forveksles med dets *funktioner*, som vi kommer ind på om lidt. Interesserne er: (1) så vidt muligt altid at give et svar, og (2) at bidrage til, at dansk bevares som videnskabssprog.

Det første punkt, altid at give et svar, er opstået ud fra overvejslen, at leksikografien adskiller sig fra andre informationsbærende medier ved, at den prøver at løse problemer, som brugeren *efterspørger* ved hjælp af en systematisk informations- og tilgangsstruktur. Når man ikke kan forudse præcis hvad, brugeren har behov for at finde ud af, er den eneste løsning at gøre lemmalisten så fintmærkende som overhovedet muligt³. Det kan man gøre ved at foretage en omfattende lemmaselektion og gøre brug af rigtig mange henvisninger. Hvis ressourcerne er begrænsede, og det er de notorisk, bliver det i vores tilfælde på bekostning af dybden. Vi opererer med en typisk artikelstørrelse på maksimalt 10 linjer, med mindre der er tale om en såkaldt *basisartikel*. En basisartikel bliver skrevet af en ekspert på et helt område, og her bliver en del begreber forklaret i deres sammenhæng. Derfor kan man henvise til den fra begreberne andetsteds i lemmalisten. Det er bl.a. derfor, vi ikke ville kalde Malmkjær's *The Linguistics Encyclopedia* for et leksikografisk

³ I elektronisk form – og dette medium indgår i vores overvejsler – er dette aspekt selvfølgelig væsentlig mindre vigtigt (se i øvrigt LexicoNordica 12's temasektion om elektroniske ordbøger).

produkt, for det har en meget grov struktur, der udelukkende består i nogle få men lange encyklopædiske artikler om nogle af lingvistikens hoveddiscipliner. Det tangerer snarere en almindelig lærebog eller monografi om sprogvidenskabelige discipliner end et opslagsværk.

Dansk men international

At DLL er orienteret mod det danske på udtrykssiden, skal ikke nødvendigvis afspejle sig på indholdssiden. Naturligvis vil der være lemmata, der kun medtages, fordi opslagsværket er skrevet på dansk, men det danske sprogs typologi vil ikke få indflydelse på de øvrige artiklers definitioner eller deres generelle indhold (selvom mange eksempler selvfølgelig vil være fra dansk, hvor det er relevant). Således vil artiklerne *personnavn*, *stednavn*, *sproghistorie* og *talord* ikke kun forklare fænomener på dansk og de øvrige nordiske eller germanske sprog eller i det danske/nordiske/germanske sprogområde, som det fx er tilfældet i Den Store Danske Encyklopædi (SDE), hvor der har været andre hensyn at tage, jf. de efterhånden kendte første linjer af forordet:

Den Store Danske Encyklopædi fortæller om natur og kultur, om menneskets liv og vilkår før og nu. Grundlaget hentes i videnskaben, som den tegner sig for forskerne mod slutningen af 1900-tallet. Udgangspunktet er dansk.

I SDE's artikel om stednavne præsenteres læseren eksempelvis ikke for den problematik, at et typisk stednavnelandskab i et europæisk land fx består af navne fra 3–4 forskellige kildesprog foruden et stort antal stednavne af ukendt oprindelse. Når der ses bort fra de slaviske stednavne på Lolland, Falster og Møn, er de danske stednavnes oprindelse i hovedsagen germansk, omend selvfølgelig fra forskellige perioder.

Funktionaliteter og brugere

Vi nævnte før, at det ikke er afgørende for konciperingen af et opslagsværk, at det lever op til traditionelle genreopdelinger. Til gengæld er det afgørende, at opslagsværkets brugertype og grundlæggende funktioner er klarlagt (Bergenholtz 1996).

Vi regner med en primær brugertype, nemlig sprogstuderende eller andre sproginteresserede med gymnasial baggrund. Det betyder, at vi som hovedregel kan gå ud fra en vis grundlæggende sproglig viden hos

brugeren. Om denne brugertype er ”snart sagt hvem som helst”, som Nielsen (1994) har karakteriseret for brede brugerkaraktistikker, er spørgsmålet. På den anden side har vores faggenstand nok bredere appel end juridisk terminologi.

Vi tager dog også hensyn til to yderligere grupper, nemlig forskere og begyndere. Forskerne tilgodeses vha. et fremhævningsystem: I ordbogens register markeres alle de artikler, som efter vores skøn repræsenterer noget nyt, noget kontroversielt eller noget kritisk. Den type artikler vil forskere kunne gå målrettet efter, hvis de i stedet for at slå op ud fra problemer ganske enkelt læser i ordbogen ud fra de typografiske anvisninger.

Nedenfor nævnes ordbogens vigtigste funktioner:

- *Reception* (primær funktion)
- *Indlæring*; understøttes af highlighting af basale termer
- *Produktion*
- *Proskription* (sekundær funktion: vi anbefaler og foreslår termer; argumenterer mod uhensigtsmæssige og uæstetiske do.)
- *Kognitiv funktion*; understøttes bl.a. af eksterne litteraturhenvisninger
- *Kritik* (artiklerne skal vise kontroverser); highlightes, hvor vi/andre siger nyt
- *Formidling*; understøttes af highlighting af *nyt*, også i registeret
- *Oversættelse* – henvisning til uigennemskuelige engelske + tyske termer

Vi kan her ikke gå ind i en nærmere gennemgang af de enkelte funktioner i ordbogen; det vil blive taget op ved en anden lejlighed.

Genstanden

Som tidligere nævnt mener vi, det er hensigtsmæssigt med et så polyfunktionelt sigte som muligt. Selv om ordbogen placerer sig inden for fagleksikografien, er det ikke sådan, at den kun skal behandle fagtermer i snæver forstand. Tværtimod er genstanden for opslagsværket snarere defineret ved sit emne, og ikke ved graden af faglig specialisering, som kun har betydning for indlæringsfunktionen. Derfor skal opslagsværket behandle sproglige begreber fra fagsprog over semifagsprog til almensproget:

Fagsprog: faryngal, adjekt-teori, polyfoni, paratakse, isoglosse, mora, krop-mangler-artikel, makrosammenligning, fjernassimilation, kreolisering, relæ-sprog, agrafi

Semifagsprog: kasus, metafor, imperativ, adverbium, udsagnsord, synonym, sprogstamme, latinisering, minoritetssprog, LIX-tal

Almensprog: ord, udtryk, ordbog, bogstav, sprog, sætning, udråbstegn, stemme, modersmål, fremmedord, oversættelse, stammen

Termer, der er knyttet til fænomener i bestemte sprog: kasserollebøjningen, pleofoni, jussiv

FIGUR 5: Eksempler på opslagsord i forhold til faglig specialisering

Hvilke lingvistiske discipliner skal opslagsværket omfatte? Det giver nedenstående oversigt et indtryk af. Vi deler stoffet op i egentligt lingvistiske discipliner og i nabo-discipliner:

- **Primærområder:** Klassisk lingvistik, semantik, syntaks, pragmatik, morfologi, sociolingvistik, tekstlingvistik, leksikologi, fraseologi, formel lingvistik, historisk og komparativ lingvistik, etymologi, sprogpolitik, sprogvanskeligheder, kontaktlingvistik, typologi, fonetik og fonologi, skrift, lingvistiske institutioner og tidsskrifter
- **Sekundærområder:** Translatologi, kommunikationsvidenskab, retorik, lingvistisk semiotik, leksikografi, etnolingvistik, interkulturel kommunikation, datalingvistik, navneforskning, læseforskning, biolingvistik, sprogfilosofi

Vi vil komme ud for fagtermer, der i deres væsen også dækker ikke-lingvistiske fagområder, fx *indoeuropæistik*, *audiologi*, *kommunikation*. Her vægtes den lingvistiske del højest.

Det er et valg, om der skal optræde (udvalgte) enkeltsprog som lemmata. Men grænserne er tit flydende mellem enkeltsprog og fagtermer (fx *urgermansk*, *vulgærlatin*, *nostratisk*). Sprog, der ofte bruges som eksempelsprog, er oplagte kandidater.

Fagtermer bruges tit kun inden for discipliner, der beskæftiger sig med ét eller flere bestemte sprog (*mutation*, *aflyd*). I mange tilfælde kunne man proskriptivt foreslå en anvendelse af termen til betegnelse af samme fænomen inden for andre sprog. I andre tilfælde er dette næppe motiveret (*kasserollebøjningen*, *voseo*, *vrddhi-dannelse*).

Det er også et valg, om der skal personer med. Man kan ved personer, der har lagt navn til lovmæssigheder, ofte nøjes med dette opslag og give biografiske oplysninger herunder. Ved siden af institutionsnavne bør også optræde navne på prominente tidsskrifter, fx *Historische Sprachforschung*, *Language*, *Journal of Pragmatics*.

Artikeleksempler

Nedenfor giver vi to eksempler på, hvordan en normal artikel i DLL kan komme til at se ud:

Pluricentrisme (adj. *pluricentrisk*; ty. (også) *Plurizentrik*): Det forhold, at et sprog har mere end én →*standardvariant*, fordi det præges fra flere (typisk nationale) centre. Begrebet stammer fra →*varietetetslingvistikken* hhv. →*sociolingvistikken*. Eksempler på pluricentriske sprog er →*engelsk* (centre i bl.a. Storbritannien, USA, Canada, Australien, Indien og Afrika), →*fransk* (centre i bl.a. Frankrig, Canada og Afrika) og →*tysk* (centre i bl.a. Tyskland, Østrig og Schweiz). En pluricentrisk tilgang til sprog betyder, at der er tale om ligeberettigede varianter af samme sprog, og at sproget selv er en abstraktion af de konkrete varianter. Bevidstheden om pluricentrismen er varierende: Mange opfatter fx stadig østrigsk og schweizisk tysk som dialektale varianter af tysk i Tyskland, hvad der imidlertid er videnskabeligt problematisk. Det skyldes en sammenblanding af sproglig →*asymmetri* og →*dominans* med →*deskriptiv* sprogbeskrivelse. **Litt.** Clyne 1992; Ammon 1995.

Elsewhere-allofon (eng. *elsewhere-allophone*, ▼⁴*standardallofon*, ▼*normalallofon*) →*allofon*, hvis forekomst ikke er betinget af dets omgivelser. Fx er [n] elsewhere-allofon af det danske fonem /n/, idet dette fonem realiseres som [n] alle andre steder end foran velære lukkelyde (/k/, /g/), hvor det realiseres som [ŋ]. Elsewhere-allofonen kan som i dette tilfælde være sammenfaldende med fonemet selv, men er det ikke nødvendigvis; fx har fonemet /d/ på spansk elsewhere-allofonen [ð], mens allofonen [d] kun forekommer i begyndelsen af ord samt efter nasal. **Litt.** Ruhlen 1975; Hayes 2004.

FIGUR 6: To artikeleksempler fra DLL

Fokusområder

For at gøre lemmaselektionen og redigeringen af DLL så effektiv som muligt har vi udpeget nogle fokusområder, som får ekstra opmærksomhed. Det drejer sig om:

- Nye termer (fx *multietnolekt*, *perkerdansk*, *instruktionel semantik*)
- Hidtil dårligt, forkert og uhensigtsmæssigt forklarede termer (*leksikografi*, *varietet*, *idiom*)
- Ofte misforståede termer (*arbitraritet*, *teksttype*)
- Termer med særlige danske varianter (*substantiv:navneord*; *derivation:afledning*; *diftong:tvelyd*)

⁴ Trekkanterne markerer proskription.

- Termer, der er udbredte, men mangler i andre leksika (*anglicisme, tonem, oxymoron*)
- Proskription
- Integrerende forslag (fx *innateness*: DLL anbefaler termen *innathed*)
- Antal opslagsord (fra ca. 500 ”varme vermer” til 5000–10.000 i *DLL*)
- Termer, der mangler i dansk, men findes internationalt (fx *univerbering, tekstsart*)
- Forkortelser (*IAAS, aci, ODS, HPSG, ppp, EFL, SOV*)
- Problematiske termer eller termbrug, som vi ønsker at kritisere (*sociolingvistik, prototypicitet*)
- Henvisning fra afledninger og bøjningsformer til fuld- eller basisform (fx fra *genera* til *genus*)
- Navne på institutioner og navne på tidsskrifter (fx *Statens Taleinstitut, Danmarks Grundforskningsfonds Center for Sociolingvistiske Sprogforandringsstudier, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Pragskolen, European Federation of National Institutes of Languages, Language, Mål og Mæle, Danske Talesprog*)
- Bredde og ”opslagssucces”

Sammenfatning

Karen Margrethe Pedersen skriver om Ømålsordbogen, at den bevidst overskrider grænsen mellem ordbog og leksikon. Det gør Dansk Lingvistisk Leksikon også, men det føler sig ikke som Ømålsordbogen forpligtet til at ”erkende og markere grænsen” (Pedersen 1994:253) mellem disse to ideelle dimensioner. Det skyldes, at vi mener, at det ikke er leksikografisk relevant, fordi det i sidste ende ikke hjælper brugeren med hans eller hendes kommunikative eller kognitive problemer inden for fagområdet lingvistik.

DLL bliver på flere måder et produkt af de indsigter, metaleksikografien har gjort i de senere år med hensyn til lingvistiske og leksikografiske hensyn, leksikografiske genrer og ordbogsfunktioner: Det, som opfattes som gængse genrer med faste bindinger, bliver her blandet for at imødekomme de analyserede brugerbehov, som er mangeartede. DLL bliver et polyfunktionelt opslagsværk, men det skal ikke kunne det hele. Frem for alt skal det ikke give udtømmende svar, men det skal helst give

et svar; det er det, vi har kaldt ”opslagssucces”. Og det skal også lede brugeren videre ud af værket i de tilfælde, det er rimeligt.

Er DLL nu en *ordbog*, et *leksikon* eller en *encyklopædi*? Det er lidt af det hele: Det er en *ordbog*, for så vidt som det giver oplysninger om fremmedsprogede ækvivalenter, kollokationer, synonymer og antonymer; det proskriberer termer, informerer om normer osv. Men det er også et *leksikon*, for dets genstand er et vidensområde, som endda er fagligt indskrænket. *Encyklopædisk* er DLL kun i ordets ene betydning. Man kan derfor godt kalde det kommende Dansk Lingvistisk Leksikon for en *alordbog*, men termen er ikke afgørende, og brugerne er formentlig ligeglade.

Litteratur

699 = Cramer et al. 1996.

Asher, R.E./Simpson, J.M.Y. (hovedred.) 1992: *Encyclopedia of Language and Linguistics*. Oxford/New York/Seoul/Tokyo: Pergamon Press. [=ELL]

Augé, Claude (hovedred.) ¹⁷⁵1934: *Nouveau Petit Larousse Illustré. Dictionnaire Encyclopédique*. Paris: Larousse.

Bergenholtz, Henning 1996: Grundfragen der Fachlexikographie. In: Gellerstam, Martin et al. (red.): *Euralex '96. Proceedings I-II*. Göteborg: Göteborgs Universitet, 731–758.

Bergenholtz, Henning 1997: Polyfunktionale ordbøger. I: *LexicoNordica* 4, 15–29.

Bergenholtz, Henning et al. 1997: *Nordisk leksikografisk ordbok*. Oslo: Universitetsforlaget.

Bergenholtz, Henning/Tarp, Sven et al. 1994: *Manual i fagleksikografi*. Herning: Systeme.

Bright, William (hovedred.): 1992: *International Encyclopedia of Linguistics*. Oxford: Oxford University Press. [=IEL]

Brockhaus 1952: *Der Sprach-Brockhaus*. Wiesbaden: Brockhaus.

Bußmann, Hadumod (red.) 2000: *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Stuttgart: Kröner. [=LdS]

Cramer, Jens et al. 1996: *699 varme termer. Leksikon til sprogkundskab*. Århus: Aarhus Universitetsforlag. [=699]

Crystal, David 1992: *An Encyclopedic Dictionary of Language and Linguistics*. Oxford: Blackwell. [=EDLL]

SDE = Lund

EDLL = Crystal 1992

- ELL = Asher/Simpson 1992
- Frawley, William (hovedred.) 2003: *International Encyclopedia of Linguistics*. London: OUP.
- Glück, Helmut (Hg.) ²2000: *Metzler Lexikon Sprache*. Stuttgart/Weimar: Metzler. [=MLS]
- Gudiksen, Asgerd 2006: Ømålsordbogen og mejetærskergenerationen. I: Lorentzen, Henrik/Trap-Jensen, Lars (red.): *Nordiske Studier i Leksikografi* 8. København: DSL/NFL, 151–161.
- Hausmann, Franz-Josef 1989: Wörterbuchtypologie. I: Hausmann et al., 968–981.
- Hausmann, Franz-Josef/Reichmann, Oskar/Wiegand, Herbert Ernst/Zgusta, Ladislav (red.) 1989–1991: *Wörterbücher. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie*. Berlin: de Gruyter.
- Hovmark, Henrik 2006: Ømålsordbogen mellem synkroni og diakroni. I: *LexicoNordica* 13, 129–145.
- Hupka, Werner 1989: Das enzyklopädische Wörterbuch. I: Hausmann et al., 988–999.
- IEL = Bright 1992
- Jacobsen, Henrik Galberg (red.) 1996: *Grammatisk talt*. København: Dansk Sprognævn/Dansklærerforeningen.
- LdS = Bußmann 2000
- Lund, Jørn (hovedred.): *Den store danske Encyklopædi*. København: Gyldendal. [=SDE]
- Madsen, John: Grammatik- og Sprogleksikon.
(<http://www.websamba.com/johnmadsen/PROTECT/termram.html>)
[=GSL].
- Malmkjær, Kirsten (red.) ²2004: *The Linguistics Encyclopedia*. London: Routledge.
- MLS = Glück 2000
- Nielsen, Sandro 1994: Applicering af alordbogsprincippet på konkrete ordbogsartikler. I: Garde, Anna/Jarvad, Pia (red.): *Nordiske Studier i Leksikografi* 2, 204–217.
- Pedersen, Karen Margrethe 1994: Ordbog og encyklopædi. I: Garde, Anna/Jarvad, Pia (red.): *Nordiske Studier i Leksikografi* 2, 248–256.
- Roelcke, Thorsten 1999: *Fachsprachen*. Berlin: Schmidt.
- Svensén, Bo 2004²: *Handbok i lexikografi: Ordböcker och ordboksarbete i teori och praktik*. 2. udgave. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.

Tarp, Sven 2006: *Leksikografien i grænselandet mellem viden og ikke-viden*. [Disputats]. Århus: Center for Leksikografi, ASB.

www.wikipedia.dk

www.wikipedia.org

Ken Farø

ph.d. i tysk, forskningsadjunkt, redaktør

forlagsredaktør

Institut for Engelsk, Germansk og Romansk

Københavns Universitet

Njalsgade 120

DK-2300 København S

kenfaroe@hum.ku.dk

Adam Hyllested

mag.art. i indoeuropæisk,

Ordbogsafdelingen, Gyldendal

Klareboderne 3

DK-1001 København K

adam_hyllested@gyldendal.dk